

Intervju med Kristina Rex - logoped

Vem är du? Beskriv kort var du jobbar, din bakgrund som logoped och var du har jobbat tidigare.

Jag heter Kristina Rex och jobbar som utbildare på ett hjälpmedelsföretag som arbetar med kommunikationshjälpmedel. Jag är legitimerad logoped och har tidigare arbetat både inom habilitering och skola. I min tidigare roll samverkade jag ofta med skolan kring elevernas förskrivna hjälpmedel och stöd inom alternativ och kompletterande kommunikation, AKK.

Numera arbetar jag mest med att utbilda de personer som förskriver kommunikativa hjälpmedel, så att de i sin tur kan utbilda dem som använder hjälpmedlen och deras nätverk i hur de kan använda de kommunikativa hjälpmedlen. Jag utbildar också skolpersonal i hur de ska använda verktygen. Vi har digitala resurser att använda, men ordnar också utbildningar, oftast digitalt, men ibland även på plats. Jag och mina kollegor jobbar över hela Sverige. I mitt uppdrag ingår även att utbilda i hur man kan tänka kring AKK generellt eftersom vi vet att det är svårt att få till implementeringen i vardagen. Det är något som man behöver jobba mycket med.

Jag har förut arbetat som skollogoped och då handlade arbetet främst om anpassningar, struktur och bildstöd. Jag har också arbetat i en verksamhet där skola och habilitering arbetade tillsammans i samma lokaler. Vi arbetade då med elever med rörelsenedsättning.

Vi pratar mycket om kärnordförråd inom AKK. Vad är det och varför är det viktigt?

Man kan kalla det antingen basordförråd eller kärnordförråd, men det är samma sak. Basord är ord som har hög frekvens i språket. Det är ord som vi använder ofta när vi pratar, många gånger om dagen. Ungefär 80% av det som vi säger är sådana här basord. Ett annat kriterie för ett basord är att det är flexibelt och kan användas i olika situationer. Det är kontextoberoende skulle man kunna säga. Ett exempel på ett basord är ordet vill. Det går att använda i många olika situationer under dagen. Till exempel: jag vill inte gå upp, jag vill ha flingor till frukost, jag vill ha den gröna tröjan, jag vill åka till skolan och jag vill sitta bredvid den här kompis.

Basorden kan användas oavsett situation under hela dagen. Den här typen av ord är jätteviktiga just för att vi använder dem så ofta. Basorden kan användas självständigt, de har alltså en mening i sig själva och vi kan förstå vad de betyder även när de förekommer som enstaka ord. Andra exempel på basord är mer, inte eller gilla. De flesta basordsförråd eller kärnordsförråd innehåller pronomen, verb, prepositioner och

artiklar. Det kan se lite olika ut, men i stora drag är det så man tänker när man utformar ett basordförråd.

Fördelen med just den här typen av ord är att när jag lärt mig ordet i mitt AKK-system så kan jag använda det i många olika situationer och vid många tillfällen. Vi kan ta ett exempel på en elev som tycker om att prata om Spindelmannen. Vi tänker kanske att det viktigaste då vore att kunna säga Spindelmannen, men ofta har vi något framför oss som vi pratar om, då räcker det med ”den” eftersom vi ändå förstår vad personen menar. Det vi egentligen vill prata om i kommunikationen är kanske vad vi tycker om Spindelmannen, vad han gör eller om du också gillar Spindelmannen. Om eleven lär sig basorden kan vi byta ut Spindelmannen mot något annat och ändå använda oss av samma ord.

Det är lätt att vi istället fokuserar på de enstaka tilläggsorden, men det är smartare ur en kommunikationssynpunkt att lära sig orden som går att använda på många olika sätt. Det blir särskilt viktigt med de elever som befinner sig på en tidig kommunikativ nivå eftersom mycket av kommunikationen då handlar om här och nu.

Vad är viktigt att tänka på när vi väljer verktyg? Digitala, analoga eller något mitt emellan?

Eleven behöver alltid tillgång till både låg- och högteknologiska verktyg eftersom de kompletterar varandra. Med ett högteknologiskt verktyg finns större möjligheter att bli självständig eftersom ingen annan då behöver läsa upp det eleven vill säga. Det finns andra möjligheter att till exempel ropa på någon som inte är precis i närheten eller att kommunicera på distans via epost eller chatt.

Men även de lågteknologiska verktygen har en viktig roll i olika situationer. Det kan vara under transport när det kan vara svårt att ha de högteknologiska hjälpmedlen framme, när tekniken krånglar, batteriet behöver laddas eller när eleven befinner sig i simhallen. Ett högteknologiskt system är lättare att underhålla och uppdatera efter hand, men ibland går det snabbare att använda en redan färdig karta i pappersform än att vänta på att nya symboler ska bli inlagda i systemet.

Det är viktigt att tänka på att man har en AKK-lösning som går att växa med över tid, något som går att utveckla och bygga vidare på. Ibland när vi erbjuder större möjligheter ger vi också eleven möjlighet att utvecklas på ett sätt som vi kanske inte hade trott. Vi kan börja med något enkelt och samtidigt erbjuda möjligheter till något mer. Det gäller oavsett om det är låg-eller högteknologiskt. Vi får inte sätta taket för utvecklingen för att vi tycker att det räcker med det enkla eller den billigaste lösningen.

Det är viktigt att inte eleven måste lära in ett system för att senare under skoltiden behöva lära om för att använda ett annat system. När eleven växer ur sitt kommunikationssystem är risken att det istället inte blir något alls i skarven mellan de

två. Eleven blir utan språk och kan inte gå vidare i sitt lärande. Det finns en risk att AKK-användaren istället tröttnar på att försöka och istället ger upp kommunikationen helt och hållet. Vi kan inte vänta på att eleven ska bli redo eller att den ska kunna använda systemet utan att få stöd, utan erbjuda möjligheter till både stöd och kommunikation på olika sätt genom hela skoltiden. Eleven lär sig sitt system genom att använda det, inte genom att vänta.

Om AKK-användaren har förmåga att vara med och påverka innehållet i kommunikationssystemet så är det viktigt att hen får vara det. Att hen får tycka till om vilka ord som behövs eller vad som är viktigt att kunna prata om. Det handlar om att eleven själv har ägarskap över sitt AKK och att vi erbjuder att lägga till ord eller nya kommunikationsformer utan att ta bort det gamla.

Om man ska börja använda AKK i skolan, vad är viktigt att tänka på? Hur börjar man?

Som en person som har jobbat som både förskrivande logoped, som skollogoped och nu på ett hjälpmedelsföretag så tycker jag att det viktigaste är att man samarbetar med alla personer som är involverade i det här nätverket. Det händer att olika instanser använder olika system eller lösningar för kommunikation till exempel om habiliteringen förskriver ett sätt och skolan använder ett annat, men där jag har sett att det blir absolut bäst för barnet är när man samarbetar.

Logoped på habiliteringen har förskrivningsansvar och är ansvarig för att se till att det finns fungerande AKK när ett barn är i behov av det. Börja med att ta reda på om det finns något hjälpmedel förskrivet och om det inte gör det, så efterfråga att det görs om ni som skola ser att eleven har ett behov av det. Ta hjälp av förskrivande logoped och jobba tillsammans för att det ska bli så bra som möjligt för eleven. I förskrivningsansvaret ingår också att introducera hjälpmedlet till både elev och skola. Logopeden har inte möjlighet att arbeta med systemet varje dag utan det blir skolans och familjens ansvar att se till att det fungerar för eleven i vardagen.

Om man ser till forskning kring hur man bäst implementerar ett AKK-system så handlar det om att göra det ofta och i vardagen i naturliga situationer. Skolan behöver vara med för att se till att använda AKK-systemet i vardagen och på så sätt främja att eleven lär sig att använda vardagsspråket. Det är viktigt att få med de personer som finns runt eleven, att man vet vad AKK är för någonting och vad man kan göra för att vara en bra kommunikationspartner. Omgivningens främsta uppgift är att förstå vad det innebär att vara en bra kommunikationspartner och se till att AKK används. Mycket handlar om att ta hjälp för att skaffa sig kunskapen som behövs. Både habiliteringen, många hjälpmedelsföretag och ni på SPSM har ju utbildningar kring AKK. Se till att efterfråga kompetensutveckling från skolledningen och att ni får ta del av det som finns.

Tre viktiga saker som Kristina vill skicka med läsaren

Det första: Samarbeta med alla involverade personer, ta hjälp av varandra. Det fungerar allra bäst när vi får till samverkan mellan skola, familj och habilitering. Sätt gemensamma mål och kom överens om vad ni ska göra och hur. Det kan handla om att modellera samma basord samma vecka så att det används i många olika situationer. AKK-användaren kan då också få syn på att jag kan kommunicera med alla i olika miljöer och situationer.

Det andra: Att vara modell och att inte förvänta sig svar direkt utan identifiera vad som är viktigt att kunna uttrycka i den här situationen och modellera det. Barnet behöver överövas med AKK för att själv börja använda det. När barnet utvecklas så behöver vi vara beredda att modellera nästa steg, höja ribban och kanske sätta ihop flera ord efter varandra när vi modellerar. Att hela tiden tänka vad är nästa steg, vara förebild och modellera utan att ställa krav på kommunikation.

Det tredje: Att skapa en positiv kommunikationsmiljö, en miljö där man känner att man får använda sitt sätt att kommunicera. En del i den positiva kommunikationsmiljön är att tillåta alla kommunikationssätt. Alla sätt är lika bra och vi uppmuntrar och svarar på alla sätt som personen kommunicerar. Det är också viktigt att våga vänta på initiativ och på svar från individen eftersom det är lätt att själv fylla i svaren när det blir tyst. Eleven behöver tid att processa frågan, tid att hitta ord eller symboler i kommunikationssystemet och sedan tid för att svara så att ge tid är jätteviktigt. När vi blir tysta och ger utrymme för AKK-användaren att kommunicera är det större chans att något blir sagt och en utveckling kan ske.

Hur kan man tänka kring AKK och undervisning i skolan? Är det något särskilt man behöver tänka på kring kommunikation? Kring skolämnen?

Det är en stor fråga, men det viktigaste tänker jag är att förstå vad AKK är och hur det kan stötta skolarbetet och lärandet, men att det i sig inte är ett pedagogiskt material. AKK är kommunikation som förstås är jätteviktigt i skolan men också lika viktigt på fritiden eller hemma. Det är elevens röst, elevens sätt att uttrycka sig och kommunikationen måste därför utgå från individen själv. Vi kan modellera och förvänta oss kommunikation, men aldrig tvinga någon att kommunicera eller att välja vad man får prata om eller inte genom att ta bort vissa ord.

Det pedagogiska materialet är något annat och allt kanske inte kan vara eller ska vara inbäddat i AKK-systemet. Ibland är det bättre att vi använder något annat program för skolarbetet, på en och samma enhet eller på två olika. En enhet för kommunikation och till exempel en surfplatta eller ett ordbehandlingsprogram för skrivande eller övningar. Det viktiga är att komma ihåg att AKK-systemet inte fyller alla pedagogiska behov och att tanken inte är att man ska kunna stoppa in alla lektioner eller planeringar i det verktyget.

Vi kan stärka lärandet och ordförrådet genom att lägga till nya ord i AKK-systemet när eleven behöver dem för att kunna samtala om specifika saker i skolan eller för att diskutera och prata om det som hen har lärt sig. Vi behöver förstå funktionen av AKK och hur det kan stötta lärandet utan att för den skull behöva innehålla allt material som eleven använder. Vi behöver istället tänka hur vi kan plocka in AKK i det vi gör i undervisningen för att eleven ska kunna vara med och diskutera, uttrycka sin åsikt eller säga ifrån när det är något hen inte gillar. Det kan också vara att använda färdiga fraser för att kunna snabba på kommunikationen och göra eleven mer delaktig.

Hur kan man tänka progression inom AKK? Om vi börjar med till exempel trycka hända, hur går jag vidare? Vad är nästa steg? Hur kan man tydliggöra progressionen?

Något som är jätteviktigt är att inte fastna i att eleven måste träna, utan att fokusera på att AKK är kommunikation. I början vill man gärna som lärare testa eleven genom att fråga till exempel: "hittar du ordet på din karta" eller "kan du trycka på den här?" men det finns risk att det tar död på elevens motivation till kommunikation. Det känns inte som elevens eget språk när vi testar av förmågor. Det är viktigt att få till det lekfulla och att försöka hjälpa eleven vidare från orsak-verkan genom att fokusera på att istället utveckla olika kommunikativa funktioner hos eleven.

Janice Light har forskat mycket inom AKK och hon har tagit fram några viktiga kommunikativa funktioner. Det finns flera risker att fastna i som AKK-användare: att bara uttrycka behov och önskemål, att bara få svara på ja- och nej-frågor från andra eller att göra val. Det är också viktigt att eleven får göra andra saker och öva sig i andra kommunikativa funktioner till exempel informationsöverföring, att kunna berätta något, eller social närhet och relationer genom att skämta skoja och småprata. Det kan vara att säga fula ord, för att testa vad som händer. Alla de här sakerna hjälper till så att eleven kommer igång och vill använda sitt AKK-sätt. Att få vara delaktig i samtal och i sammanhang är viktigt. Den fjärde delen handlar om social etikett, till exempel artighetsfraser som hej, tack, ursäkta eller prosit.

För att ge bättre förutsättningar för progression är det viktigt att dels se över vilka kommunikativa funktioner som erbjuds, dels att vara modell med AKK. Det handlar mycket om den proximala utvecklingszonen där vi visar hur man kan göra någonting, vi gör tillsammans för att sedan AKK-användaren ska kunna göra på egen hand. Vi behöver vara modell för hur eleven kan uttrycka en åsikt eller att utveckla enstaka ord till meningar med två eller fler ord. När de använder en symbol behöver vi svara med två symboler, till exempel om eleven visar symbolen "lampa", kan vi svara "stor lampa" eller "lampan lyser".

Vi behöver visa på AKK-systemet hur man gör. Vi kan till exempel modellera ordet gilla. Basorden blir viktiga i det här eftersom vi får många tillfällen att modellera dem. Vi behöver också lämna utrymme för AKK-användaren att försöka själv, men utan att ställa krav. Vi behöver kanske modellera många gånger, under lång tid. Eleven behöver få se och upptäcka hur det går till genom omgivningens modellande, precis som små

barn hör många ord innan de själva börjar prata. Progression handlar om dels att kunna uttrycka fler kommunikativa funktioner, dels om vi kan se att AKK används oftare, mer över dagen eller i fler situationer. Om vi kan se att AKK-användaren själv tar fler initiativ till att vilja kommunicera eller använder fler ord eller fler sidor i sitt hjälpmedel än tidigare kan också vara bra saker att titta efter. Vi kan bredda användandet av exempelvis ordet vill, till att användas i flera olika situationer eller med flera olika personer.

Vi kan också sätta fokus på omgivningen här: är det fler personer i omgivningen som modellerar vissa ord och vet alla i omgivningen varför det är viktigt? Den viktigaste förutsättningen är att se till att AKK-systemet är med och kan användas genom hela dagen, när eleven byter aktivitet eller klassrum och att det finns framme. Vi behöver också se till att det styrsätt som eleven behöver finns tillgängligt. En ögonstyrd kommunikationsdator måste till exempel sitta fast på sitt stativ, eller stå på ett bord. Den måste vara i rätt position för att det ska fungera.

Hur kan man använda AKK för att också främja läs- och skrivutveckling? Varför är det viktigt att också ha ett tank kring att utveckla läs- och skrivförmåga hos eleverna?

Man kan prata om ett robust AKK. Detta begrepp används av olika aktörer.

Det betyder att det finns ett stort ordförråd med mycket som är färdigt för att eleven ska få tillgång till mycket språk. För att kunna läsa behövs både ordförståelse och avkodning. Eleven behöver ha tillgång till många ord såväl som ett tangentbord eller ett alfabet. Barn i skolåldern lär sig ungefär 3000 nya ord per år och det blir en omöjlighet att lägga in alla dessa ord i systemet. Många av de nya orden lär vi oss passivt, men använder dem inte själva så ofta. De orden behöver kanske inte finnas i systemet. Den gången jag vill prata om fågeln gärdsmyg kan jag istället säga fågel och bokstaven G om jag fått lära mig att använda alfabetet. Att kunna uttrycka sig så att andra förstår blir det viktigaste.

Vi kan använda tiden mer effektivt om vi lägger fokus på läs-och skrivundervisningen och lär eleven använda bokstäver och tangentbord tillsammans med sina symboler eller bilder. Även genom tidiga läs-och skrivförmågor kan vi öppna upp för nya saker som eleven kan uttrycka. När eleven använder sin symbol finns det också text på skärmen och det blir en hjälp för eleven att förstå att symbol, ord och text hänger ihop. Eleven kan också få syn på till exempel läsriktningen genom att symbolerna översätts till text. AKK kan hjälpa eleven att kommentera det som händer när man läser böcker, kan vara delaktig i läsningen på olika sätt. På det sättet kan AKK-systemet främja läs och skrivutvecklingen.

Språk, läs och skrivförmågor och kognition utvecklar varandra så om vi stärker en av de här förmågorna så stärker det också de andra. I ett livsperspektiv handlar det om att

få möjligheten att bli en läsare och skrivare, för att kunna ta till sig information, ta del av beslut som rör en själv och liknande. Det är en rättighet även för AKK-användare.

Om eleven har svårt att ljuda själv behöver vi i skolan kompensera genom att erbjuda möjligheter för eleven att ”språkbada”, att erbjuda många fler tillfällen att möta språket och skriven text genom högläsning och samtal, men många AKK-användare får istället färre tillfällen till detta. Vi kan också behöva tänka annorlunda kring läs-och skrivinlärning än vad vi gör för andra elever för att förstärka det som kan vara svårt för eleven. Det kan till exempel vara svårt att lära sig höra språkljuden om man inte kan producera dem själv. Då kan vi behöva förstärka ljudandet via talsyntes eller via specifika appar gjorda för läsinlärning för AKK-användare.

Om vi förväntar oss mycket utan att ställa orimliga krav når eleverna också längre. Några blir läsare andra lär sig känna igen vissa bokstäver och ord, men allt främjar kommunikation och språkutveckling. Det handlar om att skapa självständiga individer. Det är en demokratisk fråga att få bli så självständig som möjligt, att få makt över sitt eget liv och att kunna uttrycka precis det jag vill säga, inte bara det som någon programmerat in i mitt system.